

5. БИЗНЕСЪТ С АНТИКИ²⁸⁵: ТЪРГОВЦИ, ТРАФИКАНТИ И ЦЕНИТЕЛИ

За разлика от бизнеса с наркотици, който строго се преследва от закона, този с антиките покрива **целия периметър от дейности** – от нелегалните разкопки на иманярите до легалните продажби в аукционните къщи, магазините за антики и експонирането им в реномирани музеи и частни колекции. В рамките на този процес се използват механизми за легализиране на аукционните разпродажби, при които съответните антики се снабдяват с фалшиви документи за произход. За други движими паметници на културата дори не се налага подобна мимикрия. Според проучване на британските археолози Кристофър Чипиндейл и Дейвид Гил от 1999 г. 75 % от антиките в анализиранията от тях извадка на големи частни музейни колекции нямат документи за произход²⁸⁶. Не правят изключение и националните музеи с международно

²⁸⁵ За удобство в разработката се използва придобилото гражданственост понятие **антики**, съответстващо на възприетото в първия български Закон за старините от 1911 г. Антики са движимите паметници на културата, предимно стари артефакти и монети, които са основни за черния пазар. Използва се и правният термин според сегашното българско законодателство – **паметник на културата** (респективно „движим паметник на културата“ и „недвижим паметник на културата“). Законът за паметниците на културата и музеите дефинира, че това е „всяко недвижимо и движимо автентично материално свидетелство за човешко присъствие и дейност и за процесите в природата, което има научна и/или културна стойност и притежава обществена значимост“. По-ценните движими паметници на културата принадлежат към категорията „национално богатство“. В някои държавни институции (например в МВР) се използва понятието **културно-исторически ценности**, което е наследено от миналото.

Мимоходом трябва да се отбележи, че терминът „паметник на културата“ не съответства на възприетата международна терминология. Например в Конвенцията на ЮНЕСКО за мерките, насочени към забрана и предотвратяване на незаконен внос, износ и прехвърляне правото на собственост на културни ценности, от ноември 1970 г. се използва терминът **културни ценности**, дефиниран като „ценности от религиозен или светски характер, които се определят от всяка държава като значими за археологията, доисторическия период, историята, литературата, изкуството и науките, и принадлежат към следните категории: а) редки колекции и образци на флората и фауната, минералогията, анатомията; предмети, представляващи интерес за палеонтологията; б) ценности, отнасящи се до историята, в това число и историята на науката и техниката, историята на войните и обществата, а също така и живота на националните ръководители, мислители, учени и художествени дейци и събитията от национално значение; в) находките от археологически разкопки (редовни и нелегални) и археологическите открития; г) съставните елементи на разделени на части художествени и исторически паметници и на археологически обекти; д) старинни предмети с давност повече от 100 години, като надписи, сечени монети и гравирани печати; е) етноложки материали“.

²⁸⁶ В някои страни като Германия например всеки артефакт може да бъде сертифициран и по този начин да придобие легалност, като в документите към него се споменава: „произход – неизвестен“. Това означава, че до съд се стига едва в случаите, когато може да се докаже, че въпросният предмет е бил откраднат от законна колекция, а предишният му собственик е предявил претенции.

реноме. Според директора на нюйоркския „Метрополитън“ „почти всички антични предмети, които са внесени в Америка през последните десет-двайсет години, са в нарушение на законите на страната, от която идват“²⁸⁷.

Отчитайки голямата политическа чувствителност на проблема със запазването на историческото наследство в редица страни, през втората половина на XX век международната общност предприе първите конкретни мерки срещу трафика на движими паметници на културата²⁸⁸. Все още обаче търсенето на антики в западните държави създава предпоставки за незаконен трансграничен трафик както в Европа, така и в световен мащаб.

Що се отнася до националното законодателство, в страните – членки на Европейския съюз, липсва единен модел за опазване на антиките. Съчетанието между легални, полулегални и криминални аспекти на този тип бизнес позволява различни, а понякога и противоположни подходи при неговото регулиране. Най-общо може да се говори за **два основни модела**, условно обозначавани като „консервативен“, или **южноевропейски**, и „либерален“, или **северноевропейски**²⁸⁹. Пример за първия е гръцкият Закон 3028/2002 за защита на античните предмети и културното наследство. В другия край на спектъра е Холандия, за която са характерни либерално законодателство и широк диапазон от публично-частни партньорства. **Основните различия между двата модела са предимно в режима на собствеността, параметрите на движението на антики на вътрешния и международния пазар и в ролята на държавата.** Обща характеристика е съществуването на частни културни организации и частни музеи, организирането на аукциони и търговия с антики, съществуването на частно колекционерство във всичките държави – членки на ЕС²⁹⁰. Своеобразна е ситуацията в България, където наследените от комунистическия период проблеми в тази област се задълбочиха в условията на разпадането на държавността в годините на прехода.

В настоящата разработка са анализирани някои основни аспекти на незаконното придобиване, търговия, колекциониране и трансграничен трафик на антики в България в контекста на международния пазар на паметници на културата.

5.1. ВЪТРЕШНИЯТ ПАЗАР НА АНТИКИ

В условията на полицейска държава преди 1989 г. компетентните органи с лекота се справят с проблема с иманярството²⁹¹ и контролират трансграничния трафик на антики, като същевременно организират отделни показни акции

²⁸⁷ Archeology, May/June 1993, p. 17.

²⁸⁸ По-подробно вж. параграф 3 от настоящата разработка.

²⁸⁹ Вж. по-подробно: Чобанов, Т. *Анализ на чуждестранното законодателство и практика, свързани с правната уредба в сферата на културно-историческото наследство*. – В: Сравнително законодателно изследване на правната уредба в България и в някои европейски държави в сферата на културно-историческото наследство. С., 2006., с. 45.

²⁹⁰ Пак там.

²⁹¹ През разглеждания период иманярите са предимно търсачи на съкровища от стар тип – т.нар. маджии. Техните „разкопки“ често са в запустели местности, за които съществуват предания за заровено „имане“, поради което нанесените щети на археологични паметници са сравнително малки.

срещу колекционери, които не са в близки отношения с управляващата номенклатура (показателен в това отношение е казусът с известния колекционер на златни монети Желязко Колев – Императора). Законът за паметниците на културата и музеите от 1969 г. е по вкуса на основните групи участници в процеса – държавни институции, колекционери и местни музеи. Всичко се променя след 1989 г., когато в резултат на дълбоката институционална криза на прехода държавата се оттегля от своите функции в тази област и започва златният период на българското иманярство, търговията и трансграничния трафик на антики.

Иманярството и първичният пазар на антики

През първата половина на 90-те години заниженият контрол от страна на правозащитните органи, социално-икономическата криза и бедствената икономическа ситуация в някои региони на страната насърчават масовото разгръщане на иманярското движение, което претърпява нормалното за подобно положение развитие чрез специализиране и йерархично структуриране. Фактическата безнаказаност на иманярството, прекупуването и търговията/трафикът с антики продължават и през втората половина на десетилетието. Трябва да се посочат **два основни фактора**, които още повече улесняват незаконната „археологическа дейност“ и бизнеса с движими паметници на културата.

Каре 6. Казусът „Арчар“

Като пример за постоянен интерес и престъпни посегателства спрямо археологически обект от национално значение може да бъде посочен античният римски град Рациария, разположен край с. Арчар, община Димово. На неговата територия постоянно се констатират случаи на иманярски набези на местни лица и групи. През 2006 г. са констатирани 15 случая на заловени лица или престъпни групи, действащи на територията на архитектурния обект. Впоследствие са организирани бързи полицейски производства и дознания, като по седем случая има осъдителни присъди, а по останалите работата продължава (из справка на Национална служба „Полиция“ от 25 януари 2007 г.).

Първият е, че **голяма част от престъпленията**, свързани с антиките, са **латентни, нямат видимо проявление в обществото** и не нанасят непосредствени вреди на отделната личност, поради което обществеността и властите са склонни да проявяват по-голяма търпимост към тях. Вторият е свързан със **сензационните археологически открития** в началото на това десетилетие, предизвикали необикновена активност на иманярите, които често обсаждат местата на археологическите разкопки в открита конкуренция с археолози и историци.

Според експерти от МВР досега иманярите са претърсили голяма част от „културния слой“ на почвата в страната (споменават се 80 %). Тук влизат и част от хилядите недвижими обекти на културата в страната – главно тракийски могили, гробове и други обекти, датиращи от древни времена до средните векове. Що се отнася до броя на иманярите, оценките варират от 100 000 до

250 000 души²⁹². Трябва да се има предвид обаче, че по-голямата част от тях са аматьори или „инцидентни иманяри“, докато професионалистите са не повече от няколко хиляди души. Втората половина на 90-те години е периодът на **професионализиране на иманярството** чрез използване на усъвършенствани металотърсачи (някои са в състояние да определят вида метал на метри под земята, както и да представят триизмерно изображение на археологическите предмети) и изкопни машини (булдозери, трактори, багери и др.).

Престъпните групи, занимаващи се с „теренни проучвания“ и незаконни археологически разкопки, имат висока подвижност. Характерно е, че иманярската дейност се активизира през летния сезон. Констатирани са случаи на незаконни разкопки в земеделски земи и земи от горския фонд. Част от иманярите купуват обработваема земеделска земя в близост до паметници на културата и без да се съобразяват с особения режим в зоната, извършват дълбочинни разкопки. Не са редки случаите, когато подобни земи се вземат под наем или се сключват договори със собствениците за безплатно изораване, докато всъщност се извършват теренни проучвания с металотърсачи²⁹³. Трябва да се отбележи обаче, че осъждането на иманярството не бива да засенчва **престъпленията на друг тип рушители на паметници на културата – строителните фирми**, особено онези, които строят в близост или на територията на защитени от закона земи.

Експерти окачествяват вътрешния пазар на антики като „малкия трафик“ в сравнение с износа на културно-исторически ценности, който представлява „големият трафик“²⁹⁴. Друга **отличителна черта на вътрешния пазар** е изтъкнатото по-горе обстоятелство, че за разлика от трансграничния трафик, **той не е изцяло престъпен сектор**, а по-голямата му част се намира в сенчестия диапазон на бизнеса. Характерен за колекционерските транзакции е и вторичният пазар на монети/археологически предмети, при който артефактите се търгуват и разменят между колекционерите. Тоест първичният пазар „иманяри–дилъри–колекционери“²⁹⁵ води до оживяване на вторичния пазар, който остава в рамките на нумизматичната/колекционерската общност. През последните години се активизират и **производството и търговията с фалшификати**, което все повече се утвърждава като самостоятелен бизнес. Вече може да се говори за съществуването на частни нелегални монетарници, чието производство захранва предимно американския пазар на монети. Не са редки случаите, когато иманяри и дилъри се занимават и с фалшифициране на намерените или откраднатите от тях древни монети²⁹⁶.

²⁹² Интервю с представител на сектор „Контрабанда на културно-исторически ценности“ към Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“.

²⁹³ Доклад на Национална служба „Полиция“ – МВР. Главна дирекция „Противодействие на престъпността, опазване на обществения ред и превенция“, 25 ян. 2007, с. 2.

²⁹⁴ Интервю с експерти от Министерството на културата, 18 ян. 2007 г.

²⁹⁵ Трябва да се отчита голямата разлика между дилъра прекупвач и колекционера. Докато за първия артефактите и монетите са само средство за печелене на пари, за втория антиките са самоцел, която може да се изтъргува единствено срещу по-ценен предмет за съответната колекция.

²⁹⁶ В печата бе изнесена информация за разкриване на група от шестима иманяри от Шуменския регион. Те разкопавали незаконно стари могили, гробове и пещери, а след като откривали антики, ги предлагали за продажба, като успоредно с това произвеждали фалшификати на предлаганите от тях антики (News.Plovdiv24.com, 10 авг. 2006).

Най-общата схема на **първичния вътрешен пазар** е предлагането на антиките от мрежата на иманяри и дилъри, което се балансира с търсенето на предмети и монети от хиляди нумизмати, разпръснати из цялата страна²⁹⁷. Това означава, че в страната съществуват нелегитимни частни сбирки, някои от които се конкурират с музейните. Освен на нумизмати и елитни колекционери на артефакти има и колекции на частни банки.

По експертни оценки **прекупуването на антики се извършва на няколко нива**, докато те достигнат до частни колекции и/или международни трафиканти и техните босове. Броят на големите колекционери и трафиканти е няколко десетки души²⁹⁸. Те са хората, които дърпат конците на върха на пирамидата. Повечето пребивават постоянно в чужбина, където имат антикварни магазини. В зависимост от търсенето са в състояние да „поръчат“ определен вид монети и други антики, които се набавят чрез обيري или допълнителни иманярски разкопки в страната. Дилърите от среден калибър действат на регионален принцип и предлагат подбраната „стока“ на босовете.

Любопитна подробност е, че напоследък в този бизнес са се включили и чужденци – основно **германски и гръцки дилъри**, които са и посредници при незаконния износ на антики. Гърците специализират в трафика на църковна утвар, с което могат да се обяснят и зачестилите грабежи на църкви и манастири, извършвани от български бандити. Очаква се, че след като България е в ЕС и фактическото отпадане на граничния контрол по вътрешните граници с Евросъюза, в страната да дойдат още повече чуждестранни поръчители и дилъри.

Тук може да се говори за „принципа на ситото“ – първата „цедка“ при получаване на антиките от иманярите и техните „бригадири“ предлага на пазара масовата „стока“, т.е. монети и предмети без особена стойност. При „втората цедка“ дилърите предлагат на колекционери по-скъпи артефакти, докато най-скъпите и уникалните са за големите босове/колекционери, които са в състояние да платят по 100 000 лв. за старинен предмет или монета. Трите пресявания на предмети и монети могат да се илюстрират с месечните търгове във Велико Търново: „първа цедка“ е срещата на колекционери през първата събота на всеки месец, „втората цедка“ е предшествашкото я с един ден събиране на дилъри и колекционери в „по-тесен кръг“, а „третата цедка“ е при големите босове.

Вътрешният пазар е структуриран около **легалната мрежа на нумизматичните срещи**, които се организират в определени дни в редица градове (официално няма бизнес, а само обмен между колекционери). Най-известното подобно събитие е споменатата среща, чийто домакин е великотърновското нумизматично дружество – всяка първа събота на месеца в дискотека „Полтава“. Тя е издигната в ранг на национална среща на нумизмати, марколюбители, антиквари и други колекционери²⁹⁹. Напоследък подобна среща се организира и в столицата, където в района на градинката на бившия „Кристал“ се събират нумизмати и други колекционери. Антики се търгуват и в нумизма-

²⁹⁷ Пак там.

²⁹⁸ По оценка на експерти от ГДБОП.

²⁹⁹ По технически причини сбирките във Велико Търново са прекратени през есента на 2007 г.

тичните клубове (например в София, Пловдив, Монтана и др.), по-рядко – в антикварните магазини и, като естествено всичко е на четири очи.

Таблица 16. Обща схема на бизнеса с антики

Етапи	Дейности	Актьори	Правна квалификация	Тип пазар	
I	Иманярство	„Бригадири“, иманярски бригади, инцидентни иманяри	Престъпно деяние	Черен	Национално равнище
II	Прекупвачество; колекционерство	Прекупвачи на дребно, регионални дилъри, големи дилъри/колекционери	Продажби – криминални; покупки – де факто легални	Сив	
III	Трафикиране	Каналджии, длъжностни лица, големи дилъри	Престъпно деяние	Черен	Международно равнище
IV	Крайна реализация	Международни дилъри/колекционери	Легална дейност	Бял (легален)	

На нумизматичните срещи може да се наблюдава съжителство между легални колекционерски покупки-продажби (с предмети, които не спадат към „паметниците на културата“) и незаконни сделки с антики, които очевидно принадлежат към тази категория. Сред последните сравнително по-редки са случаите, когато самите иманяри предлагат стоката си. По-често срещаният типаж е на дилърите, които предлагат по-големи количества монети и артефакти, както и на самите колекционери, продаващи отделни антични предмети и монети. Могат да се открият два типа купувачи – индивидуални колекционери и прекупвачи/дилъри, които изкупуват скъпи антики и/или големи количества артефакти и монети за поръчители и босове. Всеобщо е мнението, че **сериозните сделки** се извършват на четири очи и извън нумизматичните тържища. С предприемането на рестриктивни действия от страна на органите на реда, какъвто е случаят с акцията на МВР срещу търновската сбирка на 2 декември 2006 г., **се засилва тенденцията към изнасянето на тези сделки извън територията на легалните тържища**. А това на свой ред означава и ограничаване на възможността да се следи този тип търговия.

Нова тенденция през последните години е активното използване на интернет мрежата за предлагане и продажба на антични предмети и монети, което значително улеснява процеса. Конкретни антики се предлагат на специализирани интернет страници с подробно описание, придружено със снимков материал. МВР е проследило и редица случаи на организиране на своеобразни търгове в специализираните нумизматични сайтове³⁰⁰. Част от откраднатите от

³⁰⁰ Доклад на Национална служба „Полиция“ – МВР. Главна дирекция „Противодействие на престъпността, опазване на обществения ред и превенция“, 25 ян. 2007, с. 3.

Великотърновския музей антични монети се предлагат за продан точно в тях. Интернет търговията е и най-подходяща за пласирането на фалшификати.

Частична информация за разпространението на иманярството може да бъде получена от следната справка на Национална служба „Полиция“ (Таблица 17)³⁰¹:

Таблица 17. Разпространение на иманярството

Година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Регистрирани престъпления с културно-исторически ценности	368	349	298	280	224	204	206

През 2006 г. разкриваемостта на тези престъпления е 30,1 %, или 61 престъпления, като са заловени 76 извършители, предимно български граждани³⁰².

Друг източник на антики както за вътрешния, така и за външния пазар са **музеите**. През годините на прехода са регистрирани и получават публичност редица случаи на ограбване на музеи. Констатирани са и липси на експонати от музейни сбирки и/или тяхното заменяне с по-малоценни (смисълът на подобни често трудно установими замени е във факта, че стойността на една древна монета може да варира много в зависимост от нейната запазеност) или с фалшификати. Пример в това отношение е започнатата през есента на 2006 г. проверка на музеи от прокуратурата, в рамките на която са констатирани липси в два важни археологически музея – варненския и бургаския. Това е изключително тревожно явление, тъй като кражбите обикновено се извършват от служебни лица, които притежават съответната квалификация и са призвани за опазват националното богатство. Тяхната престъпна дейност е дори по-укорима от тази на иманярите.

Както откровените кражби, така и дискретното подменяне на експонати се улесняват от съчетаването на занемарено документиране на експонатите в повечето музеи с размити отговорности и липсата на ефективен контрол над дейността на техните директори. Според информация от Върховната касационна прокуратура от 15 години не е правена инвентаризация на основните фондове на големите музеи, което на практика означава абдикиране на държавата от задълженията ѝ в тази сфера. В повечето български музеи не се спазват международните стандарти за регистриране и идентифициране на антиките (т.нар. object ID). Често те фигурират с най-общо текстово описание, което не позволява в случай на кражба съответната антика да бъде издирена, идентифицирана и върната в музея. Подобно трагично състояние на регистрационно-документационната база предварително обрича на неуспех и усилията за международно издирване на откраднати монети и други антики.

³⁰¹ Пак там, с. 3–4.

³⁰² Пак там.

Старите икони и утвар са също предмет на незаконна търговия и износ (предимно за Гърция)³⁰³. Обстоятелството, че те принадлежат на Синода обаче, не позволява на правозащитните органи да направят пълна документация на този вид стари паметници на културата. На практика митниците не се занимават с пресичането на трафика на икони поради липсата на квалифицирани кадри и сложността на процеса на идентифициране на тези антики³⁰⁴. Трябва да се отбележи обаче, че търговията с икони е предимно в рамките на страната, тъй като колекционерският интерес към тях в чужбина е малък.

* * *

Напоследък в България преобладава тенденция към щедро **завишаване на ориентировъчните цени на конфискуваните антики**, с което обикновено правозащитните органи валоризират действията си за пресичане на иманярството, незаконната търговия и трафика. Тя се подхранва и от съществуващите хипотези за големи различия на ценовите равнища на антиките у нас и в чужбина. Обективна представа може да се придобие от съпоставяне на цените при **нумизматичните аукциони**, представляващи най-добре разработения както вътрешен, така и международен пазар на старини (Древна Гърция, Римската империя и Византия³⁰⁵). Тук са валидни **следните характеристики**:

1. В огромното си мнозинство монетите са „масова стока“. Големите тиражи на отсичане и традициите в търговията и колекционирането правят от много антични монети старинни предмети с относително ниска пазарна цена, без това да поставя под каквото и да било съмнение историческата и естетическата им стойност.
2. Търговията с монети се е превърнала в подчертано международна дейност, доколкото историческите, политическите и търговските кръстопътища на съвременните нации представляват истински лабиринт на събития и културни наслоявания.
3. Поради предпочитанията на водещите колекционери – частни лица и музейни сбирки – да имат само първокласни екземпляри в сбирките си, се наблюдава голяма ценова разлика при оценката и покупко-продажбите на един и същ тип монети. Разликите могат да бъдат в пъти.
4. Монетите подлежат на силно обезценяване при намиране на следващи екземпляри – например при откриване на масова находка (съкровище), която може да доведе цените на скъпи дотогава монети до истински пазарен срив.
5. Локализирането на първоначалното отсичане и разпространяване играе голяма роля при оценяване на монетите, като само определена част може да има еднакъв ценово-икономически статус на т.нар. световен пазар. Казано иначе, ако една качествена монета на средновековен

³⁰³ По информация от прокуратурата има дори случай на сваляне на средновековен стенопис от църковен интериор с цел изнасянето му в чужбина.

³⁰⁴ Интервю с представител на Агенция „Митници“.

³⁰⁵ Тракийските монети фактически липсват на международните пазари.

български цар бъде предложена за продажба зад граница, може да се очаква значително по-ниска оценка от цената, която би била постигната при продажба на същата монета в България.

6. Поради насищане на потребителското търсене с основните екземпляри от трите споменати по-горе групи антични монети и поради минималната възможност да бъдат открити и описани нови и неизвестни типове се наблюдава общ спад в ценовото равнище на монетите в световен план, който се очаква да се задълбочи въпреки разширяването на възможностите за търговия – например чрез интернет. Очертава се известна тенденция единствено да се запази или даже леко да се повиши нивото на много качествените екземпляри („превъзходно качество” или *extremely fine*), но предимно за сметка на осезаем спад в цените на монетите на по-ниските качествени нива.
7. Съществува национално и регионално „ценово профилиране”. Това означава, че един и същ тип антична монета при сравнимо качество на запазеност може да струва в България (или примерно в Сърбия, Македония, Румъния и т.н.) по-скъпо (но понякога и по-евтино) на европейския пазар, а най-често още по-скъпо – на пазара на САЩ. Тази зависимост обаче е подходяща икономическа илюстрация на обстоятелството, че като „масова стока” монетите имат предлагане, намиращо се в пряка връзка с равнището на доходите на потребителите в различните региони³⁰⁶.

Въз основа на тези изводи, както и на съществуващите емпирични данни могат да бъдат направени следните **обобщения, засягащи по-специално съпоставянето на цените на монетите на вътрешния и международния пазар**, както и евентуалното влияние на тези ценови разлики върху нелегалната търговия с монети в страната и върху техния трансграничен трафик.

- Безусловно може да бъде констатирана разлика в цените на монетите на вътрешния и външните за България пазари, като тя е обективно обусловена предимно от различните жизнени равнища. Този факт обаче не позволява автоматично извода, че при специфични и продаваеми по определен (специален, доверителен) начин стоки от рода на монетите това неминуемо засилва посегателствата спрямо културното наследство и незаконния износ на монети зад граница.
- Доста от намираните при нелегални разкопки монети срещат предимно локален колекционерски интерес и/или са с невисоко качество. Често те могат да постигнат абсолютни и относителни цени на вътрешния пазар, по-високи от тези, на които могат да бъдат реализирани на аукциони в чужбина в случай, че бъдат изнесени.
- Хипотезата за търговска изгода от придобиването в чужбина на интересни за местните колекционери монети с тяхното последващо внасяне в България не е лишена от икономически основания.

³⁰⁶ Пъчев, П. *Особености на ценообразуването на античните монети като елемент на културно-историческото наследство (анализ)*, с. 2–3.

- Съществуващите понякога големи разлики между „вътрешни“ и „външни“ цени за определени монети предполагат „специализация“ на търговците, които в нарушение на действащото законодателство биха пренебрегнали всички рестрикции в закона, за да реализират свръхпечалби от продажби в чужбина. При този подход обаче максимални печалби могат да бъдат очаквани единствено на пазара на САЩ, който е със значителна покупателна способност и голям обем в сравнение с пазарите в развитите индустриални държави.
- Спецификата на търговията с културни ценности и антични монети – като например изискването за доверителност, градено през годините между партньорите, склонност на купувача, понякога също противозаконно, да си затвори очите при сделки с антики и не на последно място – опасенията на клиента да не бъде заблуден чрез продажба на фалшификати от България, прави евентуалния трафик на монети занимание за малцина³⁰⁷.

5.2. ТРАНСГРАНИЧНИЯТ ТРАФИК ОТ БЪЛГАРИЯ

„Каналджи“ и „мулета“

Не съществуват точни данни за обема и развитието на незаконния износ на антики от България. Приложените данни от Агенция „Митници“ позволяват да се направи приблизителен профил на дестинациите, физическите преносители на антиките и техните количество и вид.

Таблица 18 дава количествена представа за разкритите опити за незаконен износ на антики през последните години.

Таблица 18. Трафикът на антики

Година	Разкрити опити при износ	Брой на антиките
2003	17	1 799
2004	12	517
2005	16	4 435
2006	15	6220 плюс 66 кг монети и артефакти

Що се отнася до организацията на трафика, тук се открояват няколко ключови фигури:

- „Мулелата“, подобно при трафика на наркотици, са физическите извършители, които пренасят антиките срещу заплащане и в много от случаите не са наясно със стойността и характера на „стоката“. Често това са шофьори, които карат собствените си коли.

³⁰⁷ Пак там, с. 7.

- **„Каналджиите“** са организаторите на трафика, които наемат преносителите и в някои случаи подкупват служителите по митницата (митничари, гранични полицаи). Нерядко „каналджии“ и дилъри на антики са едни и същи лица, които обслужват международните дилъри/колекционери. В други случаи дилърите прибягват до услугите на каналджии, чийто традиционен „поминък“ е трафикът на хора.
- **Международните дилъри** са колекционери и търговци на антики, които в повечето случаи имат български паспорти, но постоянното им местожителство е в западни държави (те са между 30 и 50 души). Някои от тях са бивши служители на сектора за сигурност или техни роднини, разполагащи с вътрешна информация за движението на антиките. Те осигуряват паричните преводи за купените от дилърите антики, както и за обезпечаването на каналите на трафика. Впоследствие международните дилъри организират продажбата на изнесените незаконно антики чрез аукционна търговия или чрез собствени магазини за антики.

Каре 7. Казусът „Ангел Филчев“ – дати и цифри

На 1 април 1994 г. е издадено постановление за образуване на дознание срещу Ангел Борисов (брат на бившия главен прокурор Никола Филчев) и свързани с него лица за контрабанда на антични монети и други културни ценности. Три години по-късно – на 22 декември 1997 г., е издадено постановление за привличането му като обвиняем по следствено дело за контрабанда с антични ценности. Случаят е определен като „особено тежък“ от водещия делото следовател. На 13 май 1998 г. Ангел Борисов е арестуван на граничния пункт Калотина във връзка със същото следствено дело. Наложена му е мярка за неотклонение „задръжане под стража“. Само осем дена по-късно, на 21 май 1998 г., прокурорът от Софийска градска прокуратура Кирил Иванов без мотиви отменя тази мярка. Обвиняемият получава международния си паспорт и веднага напуска България.

На 23 март 1999 г. на летище Франкфурт е задръжана пратка с антични монети и други ценности с подател и получател едно и също лице – Ангел Борисов. Започнато е разследване от митническата криминална служба на Бавария, което установява, че „в минал период осем последователни пратки са били изнесени през Германия в САЩ“ и че общото им количество е било „над 1000 кг – антични монети и погребални дарове“. Ангажираното с пратката за Ангел Борисов лице е парадирало с факта, че неговият поръчител е брат на главния прокурор на България.

Делото за контрабанда на монети и антики на стойност 3 136 112 лв. е изискано от Висшата касационна прокуратура (ВКС) и оттогава съдбата му не е известна. Впоследствие от прокуратурата са заявили, че проверката срещу Ангел Борисов продължава. Тя разполагала с данни, че негова фирма предлага антични монети в интернет сайтове.

„Медиапул“ съобщава, че под обява в интернет за продажба на антични монети, за които се предполага, че са откраднати от Великотърновския музей, стои името на Ангел Борисов, който от години живее във Флорида.

България си търси незаконно изнесени антики в различни страни. Проверката срещу брата на Филчев продължава, 21 март 2007 г., Mediapool.bg

Същевременно през последните години зачестяват опитите за използване на международните куриерски услуги, които предлагат „Български пощи“ ЕАД, както и чрез частни куриерски фирми. Например през 2005 г. са предотвратени 108 опита за пощенски пратки, в които са били укрити антични предме-

ти или монети. Те са били адресирани към страни от Западна Европа и САЩ. Обикновено изпращачите се опитват да прикриват предметите чрез увиване в станиол или индиго³⁰⁸.

Каре 8. „Лондонската чиния“ от Пазарджик

Един от най-нашумелите примери за трудностите по връщането на незаконно изнесени антики е казусът с византийска сребърна чиния от аукциона на лондонския „Кристис“ през есента на 2006 г. Въпреки усилията на главния прокурор и на министъра на културата на България търгът е проведен, но за късмет наддаването не постига очакваната минимална цена от 300 000 лири. Тезата на българските власти е, че става дума за нелегално изнесен от България предмет с изключителна художествена стойност. Чинията е част от византийска колекция от 13 съда, намерена в околностите на Пазарджик през 1999 г. Тя е втора част от т.нар. Пазарджишко съкровище, открито през 1903 г. За съжаление, откривателят на колекцията Найден Блангев не разполага с нужния фотоматериал, с който да се подкрепи българската версия.

От своя страна „Кристис“ твърди, че „Лондонската чиния“ е открита, заедно с останалите 13 или 14 съда, именно през 1903 г. Впоследствие 11 от тях са били закупени от британския търговец на килими А. Бари. През 2003 г. 9 от блюдата са придобити от частния гръцки музей „Бенаки“. „Лондонската чиния“ пък е препродадена няколкократно, за да се окаже понастоящем собственост на тръста, оглавяван от сър Клод Ханкес-Дриелсма. Датирането на чинията от 1903 г. означава, че спрямо нея не може да се приложи Конвенцията за връщане на нелегално изнесени културни ценности от 1972 г.

24 часа, 4 април 2007 г.

Дестинации

Основни дестинации за незаконния български трафик на антики са **Германия, Австрия, Швейцария, Великобритания и Холандия, както и САЩ и Канада**³⁰⁹. Антиквариатите в Мюнхен, Виена, Женева и други западноевропейски градове са главните бенефициенти на българските антики, които впоследствие отиват в частни колекции или се предлагат на аукционите в лондонското Сити, преди някои от тях да поемат за САЩ, но вече като западноевропейски колекции и антики³¹⁰. Тези маршрути се обуславят не само от търсенето, но и от опростените процедури на легален внос на антиките с български произход. Например доскоро при внасянето на паметници на културата в Германия е достатъчно те да бъдат декларирани и да се плати съответната такса, без допълнителни въпроси за техния произход. Подобна е процедурата и за легализирането им чрез излагане в антикварни магазини и търгуването им на аукциони.

Въпросните основни дестинации се потвърждават и от регистрираните от митниците опити за незаконен износ на антики. На митническите пунктове в Калотина и в по-малка степен на Връшка чука и Брегово са регистрирани

³⁰⁸ Доклад на Национална служба „Полиция“ – МВР. Главна дирекция „Противодействие на престъпността, опазване на обществения ред и превенция“, 25 ян. 2007 г., с. 3.

³⁰⁹ Пак там, с. 2.

³¹⁰ Разкритата през октомври 2007 г. мрежа за складиране и последващо изнасяне на придобити от иманярите монети и други антики на Георги Загорски и други „колекционери“ е ориентирана към незаконен износ на антиките към Западна Европа (Германия, Франция и Великобритания) и към САЩ. За целта са използвани тайници в леки автомобили по каналите за трафик на цигари и дрога. – Вж. Стандарт, 27 окт. 2007 г.

най-много трафиканти на антики. В Калотина през 2003 г. са констатирани 23, през 2004 г. – 5, през 2005 г. – 5, а през 2006 г. – 3 случая³¹¹. Очерталата се тенденция се потвърждава и от пресечените през 2006 г. четири опита за износ на антики през летищата Варна и Пловдив със самолети за Западна Европа.

През есента на 2006 г. на митнически пункт Връшка чука е осуетен най-мощният опит за трафик на антики. В кашони в шофьорска кабина на камион са открити 4484 антични монети, 54 върха на стрели, 27 антични апликации, 57 пръстена, 12 земеделски сечива, 14 костни предмета, 2 оловни печата, 375 други антични предмета, т.е. общият брой на артефактите е 5040. Само няколко дена по-късно във вагон на митнически пункт Калотина са намерени антични предмети и монети, разпределени в 24 кутии от натурални сокове и прясно мляко, с тегло 66 кг.

Типичният трафикант е български гражданин, а превозното средство обикновено е лек автомобил или автобус. Например през периода 2003–2004 г. 60 % от нарушителите са български граждани (43 души), а в седем от случаите извършителят не е известен (антиките са скрити в предмети в пощенски пратки, куриерски пратки, в общодостъпни помещения на автобуси или изоставени/изхвърлени в района на съответната митница, където е извършено разкритието). Нелегалният износ на антики значително превишава нелегалния внос – 78 срещу 11 за 2003–2004 г. Все пак вносът свидетелства за съществуването на сериозно колекционерство в страната.

След влизането на България в Европейския съюз и редуцирането на постоянния граничен контрол по вътрешните му граници дестинациите при незаконния износ на антики търпят съществени промени. Това налага да се въведе механизъм за селективни проверки и за по-добро координиране между държавните институции във връзка с разкриването на международния трафик на антики, което би позволило да се предприемат ефикасни мерки за неговото пресичане.

5.3. ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РЕГУЛИРАНЕ НА ПАЗАРА С АНТИКИ

Както при международното движение на антики, така и при регулирането на техните пазари в рамките на отделните държави през последните няколко десетилетия се налага **обща тенденция към въвеждане на по-строги правила** в борбата срещу трансграничния трафик и на ефикасни мерки срещу иманярството и музейните кражби. Нейното начало е поставено с историческата *Конвенция на ЮНЕСКО за мерките, насочени към забрана и предотвратяване на незаконен внос, износ и прехвърляне правото на собственост на културни ценности* от 1970 г. Целта на Конвенцията е създаването на система за международно сътрудничество и въвеждането на регламенти за международното движение на антиките. До 1996 г. тя е ратифицирана от 86 държави, към които наскоро се присъедини и Франция, която е важен пункт на трафик на антики. Великобритания все още не е страна по Конвенцията.

³¹¹ Незаконен трафик с културни ценности – справка от Агенция „Митници“.

Други важни международноправни инструменти са *Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство* (1975 г.), *Европейската конвенция за опазване на археологическото наследство* (1992 г.) и *Европейската конвенция за защита на архитектурното наследство на Европа* (1985 г.) на Съвета на Европа, *Конвенцията относно откраднати или незаконно изнесени културни предмети* (UNIDROIT) от 1995 г., както и Етичният кодекс на Международния съвет на музеите от 1986 г. Кодексът въвежда стриктни правила за придобиване и трансфер на колекции, както и лична отговорност по отношение на запазването на колекциите. През 1994 г. на свой ред и Интерпол разпространява „Призив за действие“ с подписа на генералния му секретар към правителствата за противодействие на разрасналия се незаконен трафик. В рамките на Европейския съюз е в сила Директива 93/7/ ЕЕС от 16 март 1993 г. за връщането на предмети на културата, взети незаконно от територията на държава членка. Директивата засяга само антиките в категория „Национално богатство“.

През последните няколко години страни като Германия въвеждат по-строги изисквания за вноса на антики на своя територия, а дори законодателството на либерална Великобритания става по-рестриктивно. По-добро международно сътрудничество срещу незаконния трафик на антики е постигнато и с участието на страни от южноевропейския пояс, като Гърция и Италия, от една страна, и централноевропейски държави, като Швейцария, от друга. Един от най-обнадеждаващите успехи в ограничаването на международния трафик на антики е т.нар. Италиански пакт, сключен между музея „Метрополитън“ в Ню Йорк и италианското правителство, по силата на който музеят връща на Рим 21 артефакта³¹², откраднати от италиански археологически разкопки, в замяна на което Италия предоставя на „Метрополитън“ експонати от свои антични колекции. „Италианският пакт“ се използва като модел при продължителните преговори на властите в Рим с управата на друг американски музей – „Пол Гети“ в Лос Анджелис – за връщането на италианска статуя на Афродита³¹³.

5.4. ВЪВЕЖДАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ СТАНДАРТИ ЗА ДВИЖЕНИЕТО НА АНТИКИТЕ В БЪЛГАРИЯ

България е страна по редица международни правни актове, с които световната общност защитава от посегателства паметниците на културата³¹⁴. С влизането си в ЕС България прилага пряко законодателството му в областта на защитата на културното наследство и по-конкретно разпоредбите на регламентите относно износа на културни ценности 3911/92/ЕИО и 752/93/ЕИО.

³¹² По-подробно за казуса вж. Peter Watson and Cecilia Todeschini, *The Medici Conspiracy*, New York, 2006.

³¹³ По същото време бившият куратор на музея „Пол Гети“ – Марион Тру, е обвиняема за трафик на антики в италианската столица – PND *Philanthropy News Digest*, 24 February, 2006.

³¹⁴ Сред тях са Конвенцията относно мерките за забрана и предотвратяване на незаконен внос, износ и прехвърляне на правото на собственост на културни ценности, Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство, Европейската културна конвенция, Конвенцията за защита на архитектурното наследство на Европа, Европейското споразумение за асоцииране между Европейските общности и техните страни членки, от една страна, и Република България.

При това трябва да се отбележи, че Регламент 3911/92/ЕИО позволява всяка страна да въведе национална мярка за защита на културното наследство.

Още през 2004 г. в *Закона за паметниците на културата и музеите* е въведена специална глава (VI а към член 33), третираща износа и временния износ на движими паметници на културата. Приложението към член 33а от Закона, в което е определен техният обхват, е в пълно съответствие с приложението към Регламент 3911/92³¹⁵. А въведените в практиката три вида разрешителни, които трябва да придружават митническата декларация при износ на културни стоки, са аналогични на тези в Регламент 752/93³¹⁶.

Що се отнася до **трансграничното движение на паметници на културата**, съществува общоевропейско законодателство, което дава възможност за легален износ на антики. Общото правило е, че за антики, които не са национално богатство, се издава удостоверение, че не са културни паметници. С други думи, износ и временен износ на движими паметници на културата са възможни единствено, ако те са част от легитимни, т.е. регистрирани в съответствие със съществуващата правно-регулаторна рамка, колекции от антики.

Каре 9. Европейското законодателство и движението на антики

В рамките на ЕС съществуват три вида разрешения за износ:

Стандартно разрешение

- Издава се при временен или окончателен износ за отделни движими паметници на културата или пратки.
- При износ на няколко движими паметника на културата с едно разрешение стоките трябва да попадат в една и съща категория, да са част от една пратка към едно и също местоназначение, а в случай на временен износ да бъдат върнати в една пратка към страната изпращач. Ако се отнася за различен случай, се издават няколко разрешения.
- При представяне на движими паметници на културата на изложба или панаир се изисква разрешение за временен износ.
- Разрешението е валидно за период от 12 месеца от датата на издаването му.

³¹⁵ Вж. Митническа хроника, 2006, № 5, с. 10.

³¹⁶ В съответствие с разпоредбите на Закона и Наредбата за износ и временен износ на движими паметници на културата митническите органи следва да изискват представянето на един от следните документи: За движимите паметници на културата, включени в приложението по чл. 33а на Закона – стандартно разрешение, специално отворено разрешение или общо отворено разрешение, издадени от директора на дирекция „Музеи, галерии и изобразителни изкуства“ (ДМГИИ); За движимите паметници на културата, представляващи национално богатство – разрешение за временен износ, издадено от министъра на културата; За движимите паметници на културата, които не попадат в приложението по чл. 33а на Закона и не представляват национално богатство – сертификат, издаден от директора на ДМГИИ.

Каре 9. (продължение)*Специално отворено разрешение*

- Отнася се за повтарящ се временен износ от Европейския съюз на движими паметници на културата с цел тяхното използване или представянето им пред публика от лицата, които притежават правото на собственост или ги владеят (например музикален инструмент).
- При връщането на предмета в изпращащата страна въпросните лица са длъжни да гарантират за доброто му състояние.
- Срокът на валидност на разрешението не може да бъде по-дълъг от 24 месеца.

Общо отворено разрешение

- Използва се за повтарящ се временен износ на движими паметници на културата от Европейския съюз от лица или организация с цел ползване или представяне пред публика в трета страна.
- Предметите представляват музейни сбирки и колекции, както и части от тях.
- При кандидатстване за разрешение трябва предварително да е известно кои движими паметници на културата ще останат извън пределите на Европейския съюз през следващите 24 месеца.
- Разрешението може да бъде използвано за всеки временен износ на който и да е движим паметник на културата, обявен в него, представляващ част от постоянната колекция. Разрешението може да се използва за различно групиране на паметниците, които ще бъдат изнесени последователно или едновременно.

Лицата, осъществяващи износа, трябва да гарантират, че предметите ще бъдат върнати в страната износител в добро състояние.

Легалният временен износ на антики дава възможност на България да развива сътрудничество с европейските културни центрове, като споделя българското културно наследство с другите европейски народи. Същевременно той допринася за осигуряване на допълнително финансиране на българските музеи. През периода 2005–2006 г. се осъществява най-често временен износ на движими паметници на културата, регламентирани от Министерството на културата като най-ценни. Това става главно при организиране на музейни изложби в чужбина или за реставрация и консервация на техни експонати в Западна Европа и САЩ. Например през 2005 г. са издадени 535, а до октомври 2006 г. – 296 разрешителни, а очакването е било до края на годината да бъдат издадени още 500 разрешителни. Това означава, че в сравнение с минали периоди увеличението на този вид износ е 1,5 пъти³¹⁷.

Същевременно сред колекционерската общност се изказват критични мнения за **дългото отсъствие на предмети от културното ни наследство** с национално значение **срещу сравнително ниски приходи** от излагането им зад граница. Очевидно е, че в тази област трябва да се следва балансирана политика, която да съчетава успешното популяризиране на българските съкровища в чужбина с показването им в страната, което ще допринесе и за насърчаването на туристическата индустрия у нас.

³¹⁷ Вж. Митническа хроника, 2006, № 5, с. 11.

Каре 10. Скандалът „Великолепието на България“

Организираната в началото на януари 2007 г. по случай влизането на България в ЕС изложба в Брюксел на антични предмети, принадлежащи на колекционера Васил Божков, се превърна в медиен скандал, след като част от българските депутати в Европейския парламент бойкотираха събитието и агитираха евродепутатите срещу провеждането му в кулоарите на тази институция. В българските медии този казус стана емблематичен като първи опит за легално експониране в чужбина на частна колекция, принадлежаща на Васил Божков – един от босовете на игралния бизнес и смятан за най-богат българин. По думите на директора на Националния исторически музей Божидар Димитров Васил Божков е предоставил документи за произхода на своите антики, като около 50 % от тях са били купени в чужбина, а останалите – от български собственици. Експозицията разкри и тясната обвързаност между археологическата общност и основаната от Божков Фондация „Тракия“. Видният експерт професор Иван Маразов и световноизвестният художник Светлин Русев са сред организаторите на изложбата, включила 40 от регистрираните 132 предмета. Според информация в печата желанието на Васил Божков е колекцията да стане част от постоянна експозиция в бъдещия му частен музей. Въпреки че е дала разрешение за изнасянето на колекцията в чужбина, прокуратурата предприема разследване за законността на нейните експонати. Мнозина колекционери изразяват тревогата си, че политическите скандали, свързани с бизнес дейността на Божков, могат да се отразят неблагоприятно върху процеса на легализиране и социализиране на частните колекции. Сериозни критики са отправени и поради избора на конкретната сбирка от Министерството на културата за отбелязване на българското членство в ЕС.

5.5. ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РЕГУЛИРАНЕ ОПАЗВАНЕТО И ДВИЖЕНИЕТО НА АНТИКИ В СТРАНАТА

Българското законодателство съчетава по парадоксален начин **елементи на консервативния и либералния модел на регулиране** на въпросите, свързани със собствеността и търговията с антики. Наследеният от комунистическия период многократно изменян и допълван *Закон за паметниците на културата и музеите* (ЗПКМ), приет през 1969 г., отразява етатистката логика, по силата на която всички паметници на културата са държавна собственост³¹⁸. От друга страна обаче, ЗПКМ не забранява изрично частната собственост върху антиките, като същевременно игнорира въпроса за пазарните отношения в тази област. Това позволява да се разгърне добре структурирано колекционерско движение, да се основават нумизматични и други колекционерски клубове в

³¹⁸ В него паметниците на културата се обявяват за общонародно достояние, но собствеността върху тях може да бъде държавна, общинска, както и на юридически и физически лица. Всички паметници на културата, които са били открити при археологически разкопки, са собственост на държавата (чл. 16, ал. 1 от ЗПКМ). Според юристите става дума за частна държавна собственост, което означава, че въпросните паметници на културата могат да бъдат отчуждавани в полза на юридически и физически лица и да престанат да бъдат държавна собственост. Що се отнася до другите паметници на културата, които са били заровени в земята, зазидани или скрити по друг начин, така че техният собственик да не може да бъде установен, с откриването им те също стават частна държавна собственост. Отнася се за т.нар. съкровища, за които трябва да се отбележи, че липсва държавна политика за насърчаване на откритите ги (според юриста Красимир Манев „Законът за собствеността и ЗПКМ решават по различен начин въпроса, а на практика често не се изплаща никакво възнаграждение, което демотивира гражданите да предават намерените от тях ценности, дори и да ги декларират в съответните музеи. Горното е съществен криминогенен фактор“). – Пак там, с. 15.

повечето български градове. Колекционерите на монети не само са толерирани от държавата, но и са стимулирани да участват в съвместни експозиции с държавни музеи. Същевременно неясният правен статут поставя тези лица и тяхното „хоби“ в силна зависимост от политическата конюнктура.

В средата на настоящото десетилетие общественият дебат за необходимостта от ограничаване на криминалния бизнес с антиките все повече се фокусира върху **необходимостта от изваждане „на светло“ на частните колекции**³¹⁹. Под натиска на все по-критичното обществено мнение през януари 2005 г. е приета Наредба № 1 на Министерството на културата (Наредба № 1 от 28 януари 2005 г. за реда за извършване на оценка на декларирани движими паметници на културата, собственост на юридически и физически лица, публикувана в „Държавен вестник“ на 8 февруари с.г.), чиято основна цел е регистрирането, а отгук – легализирането и социализирането на частното колекционерство на антики. Според нея всяко юридическо или физическо лице – собственик на движим паметник на културата, е длъжно да подаде декларация по определен образец на регистрация в най-близкия регионален или специализиран национален музей (без обаче да е посочен срокът за това). В подадените досега документи за произхода на антиките обикновено колекционерите прибягват до легалната вратичка на „откупките“ от аукциони и антикварни магазини в чужбина. Досега са регистрирани ограничен брой колекции, сред които и нашумелите сбирки на Васил Божков и Димитър Иванов.

Критиците на Наредбата изтъкват редица **причини, които възпрепятстват регистрирането на частните колекции**³²⁰. Преди всичко колекционерите нямат доверие в правозащитните органи и в държавните служители в областта на музейното дело. Според интервюираните, въпреки че регистрирането на колекциите се извършва от комисии към съответните музеи, липсват сериозни гаранции, че ценни монети няма впоследствие да бъдат подменени с по-евтини образци и присвоени от недобросъвестни музейни работници³²¹. Друг контрааргумент е изискването всеки предмет/монета да бъде придружен от съответния снимков материал, чиято стойност следва да се заплати от собствениците на колекции (както и стойността на самата регистрация и на експертната оценка). Това според тях допълнително ще оскъпи разходите за поддържането на сбирките, без никаква възвръщаемост за колекционерите. Не на последно място нумизматите изтъкват, че легализирането на колекциите е оправдано преди всичко за големите колекционери на антики (статуи и артефакти), но ще затрудни притежателите на антични монети, поради големия оборот в този сектор³²².

³¹⁹ Има различни спекулации за броя на тези колекции – от 1000 по-големи сбирки до 30 000 колекции/колекционери, често притежаващи само няколко предмета или старинни монети. – Вж. Лазарова, Б., Н. Александрова. *Колко всъщност са колекционерите в България?* – Дарик Нюз, 17 ян. 2007. Повечето колекционери членуват в над 120 нумизматични организации в страната, обединени в Съюз на нумизматичните дружества в България.

³²⁰ Сведенията са от няколко интервюта с видни колекционери нумизмати в периода декември 2006–януари 2007 г.

³²¹ Колекционери споделят съмненията си, че някои грабежи на частни нумизматични колекции в миналото са организирани от недобросъвестни служители на МВР или на други правозащитни институции.

³²² С този и други подобни аргументи нумизматите отдавна отстояват идеята за либерализиране пазара на монети в страната.

Най-важната причина за нежеланието на колекционерите да излязат на светло се корени в **начина на придобиване на антиките и монетите** (при липсата на амнистия за миналия период³²³), както и в **неясните перспективи за законодателно уреждане** на пазарните им отношения. Очевидно е, че дори след регистрирането на дадена колекция, при липсата на законни документи за нейното придобиване (особено когато антиките са придобити в страната) и на правни възможности за нейното обогатяване в бъдеще съответният колекционер ще се окаже в некомфортната позиция на човек, раздвоен между легалния и черния пазар.

От направените интервюта става ясно, че позициите на различните заинтересувани групи – политици, колекционери, музейни сътрудници и археолози³²⁴ – остават силно раздалечени, а компромисът помежду им е малко вероятен при съществуващите условия, характеризиращи се с ниска култура на диалогичност държава–гражданско общество–медии. Поради това е налице реална **опасност от налагане на едностранен подход от страна на законодателите**, което да се съпътства с изолиране на колекционерската общност и превръщането ѝ в обект на наказателноправни действия. Най-вероятният сценарий при възприемането на подобен подход би бил ограничаване на легалните пазари от типа на великотърновското тържище, засилване на трафика за страни от ЕС (който и без това е улеснен от фактическото снемане на граничния контрол по вътрешните граници на Евросъюза) и съчетаване на селективни процеси срещу колекционери с фаворизиране на близки до съответния режим фигури. С други думи, при подобна перспектива се засилват рисковете от допълнително политизиране на проблема, особено при евентуална промяна в баланса между политическите сили.

Възможността за ускоряване и разширяване процеса на регистриране на частните колекции, започнал плахо през 2005 г., изисква далеч по-енергични и консенсусни мерки за изграждане климат на доверие и диалог между различните общности в областта на културно-историческите ценности. По-добрият подход би бил разгръщането на общонационален **диалог между институциите и гражданското общество по проблемите на регулирането** на опазването и движението на антиките още преди приемането на нов *Закон за паметниците на културата*³²⁵. Въпрос, който често се заобикаля поради неговата сложност, е този за завареното положение, в което се оказват нумизматите, а отпък и за целесъобразността от амнистиране на нелегално или полулегално придобити колекции.

³²³ Една от правните вратички при евентуално легализиране на колекции е обстоятелството, че деянието „вещно укривателство“ има давност 10 години, т.е. достатъчно е колекционерът да заяви, че представените от него антики са негово притежание по-дълъг срок, за да избегне по-сурово наказание.

³²⁴ Някои музейни сътрудници и археолози обаче са раздвоени между дълг и материална заинтересуваност, появила се с привличането им като експерти оценители от различни фондации и колекционери, както и поради факта, че част от тях са и колекционери.

³²⁵ Важна стъпка в тази насока бе проведеният на 21 февруари 2007 г. в Червената къща в София дебат по проблемите на новия Закон за паметниците на културата. Той обаче илюстрира дълбоки противоречия между представените в него политици, държавни служители, експерти, колекционери и журналисти, както и липса на традиции при обсъждането на подобни актове с участието на гражданското общество.

Сегашната липса на модерна нормативна уредба на опазването на антиките свидетелства за отсъствието на заинтересувано „лоби“ на защитниците на културно-историческото наследство в рамките на властта, което да балансира мощния интерес на корумпирани чиновници и „експерти“, както и на иманяри, дилъри и трафиканти от запазването на наследеното статукво на хаос и безнаказаност.

Липсва и ефикасно взаимодействие между МВР, местната власт, Министерството на културата, археологическите институции (Института по археология на БАН), следствието и прокуратурата. Нещо повече, в контраст със засилването на правозащитните действия за пресичане на други форми на организирана престъпност черният бизнес с антиките продължава безпрепятствено през втората половина на 90-те години и в началото на настоящото десетилетие. По това време прокуратурата като цяло пренебрегва посегателствата срещу паметници на културата, което на свой ред демотивира действията на МВР и другите държавни органи. Не е случаен и фактът, че през 1999 г. е закрит секторът на НСБОП, който се занимава с пресичането на трафика на културно-исторически ценности. Тази необяснима за здравия разум стъпка е окачествена от запознати прокурори и полицаи като „огромна грешка“, която не само е в интерес на криминалния контингент, но и развързва ръцете на корумпирани служители на МВР по места. Секторът е възстановен едва през 2006 г. Междувременно е създадена друга сходна структура в полицията (в рамките на Главна дирекция „Противодействие на престъпността, опазване на обществения ред и превенция“), но правозащитните органи са принудени да започнат от нулата, без да е осигурена приемственост на усилията срещу иманяри и трафиканти. Безвъзвратно е загубен и агентурният апарат, без който не е възможно успешното противодействие на иманярството, търговията и трансграничния трафик.

Проблемите в тази област обаче са резултат не само на пасивност и незаинтересуваност, но и на активно участие на корумпирани служители – особено в местните структури на МВР, в схемите на разпределение на печалбите от черния пазар с антики. Според експерти съществуват **три основни форми на корупционна обвързаност между полицаи и иманяри/дилъри на антики**: 1) осигуряване на полицейски чадър на иманярите срещу заплащане; 2) включване на офицери от МВР на средно равнище в нелегалната търговия с антики; 3) колекциониране на антики от самите служители, призвани да пресичат посегателствата срещу паметниците на културата³²⁶. Не бива да се пренебрегва и обстоятелството, че иманяри, дилъри и псевдоколекционери често прибегват до услугите на „експерти“, подготвени в рамките на двуседмични курсове на Агенцията по приватизация и имащи съвсем бегла представа за предмета на експертната си дейност. Според запознати практиката на изготвяне на фалшиви експертизи обезсмисля действията на разследващите органи, дори когато те са мотивирани да постигнат осъдителни присъди.

³²⁶ Твърде показателен е фактът, че през 2003 г. е отстранен от длъжност шефът на отдел „Културно-исторически ценности“ към дирекция Национална служба „Полиция“ полковник Георги Гетов. Според информация в медиите той е оглавявал един от трите основни канала за трансграничен трафик на антики в страната и е имал за съучастници прокурори, служители на НСБОП, директори на археологически музеи и други служители, които са контактували пряко с иманярите. – Вж. Марица днес, 7 май 2003.

Каре 11. Прокуратурата срещу мафията

От 2006 г. се наблюдава активизиране действията на Върховната касационна прокуратура за пресичане на посегателствата над паметниците на културата. По разпореждане на новия главен прокурор е създадена Междуведомствена група с участието на прокурори и експерти от държавни ведомства, чиято задача е както анализ на досегашните действия на правозащитните органи, така и изготвяне на стратегия за ефективно пресичане на посегателствата срещу паметниците на културата. В самата ВКП се сформира прокурорско звено. Музейните кражби и иманярските престъпления са главна цел в неговите действия. Прокуратурата дава охранителни предписания за охраната на 480 културни обекта. Прегледът на заварените дела води до отменянето на 11 прокурорски разпореждания за прекратяване на дела. Констатирано е, че от 2001 г. насам са влезли в сила 14 осъдителни присъди, свързани с посегателства над паметници на културата. Годишният брой на делата срещу иманяри и трафиканти през последните години надвишава 200.

Сложната ситуация в областта на опазването на паметниците на културата, характеризираща се със съжителство на криминални, полулегални и легални отношения, изисква достатъчно балансирана модерна правно-регулаторна рамка, която да съчетава стимулирането на частното колекционерство като нормална европейска практика с максималното опазване на културно-историческото наследство на страната. При благоприятното хармонизиране на различните публични и частни интереси би било възможно да се създаде ефикасен механизъм за ограничаване черния пазар на антики, както и на трансграничния им трафик.

Каре 12. Какво предлагат колекционерите?

- Равнопоставено участие в работата за създаване на новия проектозакон за паметниците на културата на експертна група, излъчена от Съюза на нумизматичните дружества в България.
- Равнопоставеност на културните ценности, съхранявани в обществените и частните колекции, включително огромното количество културни ценности, намиращи се сред останалите наследствени вещи на почти всички български граждани.
- Гарантиране правата на гражданите върху притежаваните от тях културни ценности; въвеждане на нова държавна политика за коректно оценяване на стойността им, както и провеждане на разумна политика за купуване на намиращите се у гражданите антики и създаване на условия за размени и покупко-продажби на културни ценности чрез специализирани магазини и търгове.
- Класифициране на движимите паметници на културата. Това ще позволи само малка част от намиращите се в частните колекции екземпляри със световно и национално значение да бъдат задължително регистрирани, а останалите антики да се разглеждат като масово срещани движими културни ценности, които свободно могат да се разменят или придобиват чрез покупко-продажби между гражданите.
- Възобновяване с държавна подкрепа на организираното частно колекционерско движение и на частните експозиции в страната, което би допринесло за развитието на туризма и бизнеса, както и за културния възход на регионите.

Из предложения за обсъждане на дебата в Червената къща на 21.02.2007 г., изготвени от инж. Ставри Топалов, председател на експертната комисия към Съюза на българските нумизматични дружества

Особено важно е при изработване на стратегическа визия и на конкретни политики да се отчита фактът, че в тази област съществува проблемът на

скачените съдове. Ограничаването или забраната на легалния пазар на антики в страната води до ниски цени на черния им пазар, което пък е предпоставка за засилване на трансграничния трафик. Противоположен риск е легализирането на вътрешния пазар на антики, без засилване на преследването на иманярството, което ще насърчи незаконните разкопки и ще доведе до съпътстващи ги щети за археологическите паметници на културата.

Може да се предложи следната формула:

- Приемане на съвременен закон за паметниците на културата и музеите, както и нови текстове в Наказателния кодекс, с което да бъде създадена **модерна законова рамка за опазване на антиките и за противодействие на черния пазар**, която, от една страна, да урежда основните нерешени въпроси (за собствеността и ползването, правото на наследяване, покупко-продажбата и движението на антики, концесионирането на недвижими паметници на културата, по-прецизното диференциране между паметниците на културата, съставлящи културното богатство на страната, и утилитарните предмети – основен обект на колекционерско търсене и обмен), а от друга, да въведе по-строги санкции за посегателство срещу паметниците на културата.
- Засилване действията на МВР и съдебната власт за пресичане и наказване на незаконните разкопки и вандализма (особено на територията на недвижимите паметници на културата), което в съчетание с въвеждането на ограничителен режим за използването на металотърсачите би довело до **ограничаване на иманярството**. Подобен ефект би имало гарантирането на парични възнаграждения за инцидентни находки на паметници на културата, както и възможността за преференциалното им изкупуване от обществените музеи.
- Качествено подобряване на **международното сътрудничество** за предотвратяване продажбата на изнесени незаконно антики от България на западните аукциони. Това би допринесло за **ограничаване на трансграничния трафик на паметници на културата**.
- Провеждане на национална кампания за документиране паметниците на културата в музеите в съответствие с международните стандарти, като допълнение към засилване на мерките за охрана на музеите, което би довело до **рязко намаляване на музейните кражби и незаконни замени на монети** и би направило възможно връщането на незаконно изнесените антики от чужбина.
- **Трансформиране на полулегалния пазар на антики** в страната чрез неговото **легализиране** и чрез строго дефиниране ролята на участващите в него лица.

Създаването на модерен регулаторно-правозащитен механизъм изисква и преодоляване на сегашната изолираност между отделните звена, специализиращи се в противодействието на иманярството, незаконната търговия и трафика на антики. Трябва да се обърне внимание на следните **нива на ко-**

ординация, необходими за по-ефикасната намеса на компетентните власти за опазване паметниците на културата:

- вътрешноеведомствено ниво – например обмен на информация и координиране на дейността между различните служби на МВР (Национална служба „Полиция“ и ГДБОП);
- междуведомствено ниво – Министерство на културата, Агенция „Митници“ (Министерство на финансите) и МВР (особено чрез създаване на обща база данни и оперативен обмен на информация);
- централна–местна власт (Министерството на културата да поеме по-категорично своята отговорност, в частност по отношение на регионалните музеи, както и да си сътрудничи с кметовете и управата на местните музеи);
- продължаване на успешното начало от 2006 г. насам на сътрудничеството между Министерството на вътрешните работи и Главната прокуратура за по-активни мерки срещу иманярството и трафика;
- публично-частно сътрудничество – между държавни институции, местни власти, Светия синод и други религиозни власти, неправителствени организации и медии за по-активното включване на гражданското общество в дебата за законодателството и политиките в тази област.

